

CHRISTENDOM

Begrip

ISLAM

Nr. 30 April
Prijs f.1.00
Abt. f.10.00
Giro 815474

Persoonsrecht en familierecht
in Moslimlanden.

"Begrip"
Wüstelaan 80
Santpoort
Tel. 023-379650

Inleiding

Het Persoons- en Familierecht is de titel van de studie van M. Borrmans, die hier in een voor Begrip bewerkte vorm voor u ligt.

In de laatste zin van dit artikel staat " dat het persoons- en familie- recht een vertaling is van de inzichten die een samenleving heeft om- trent de mens en zijn plaats in die samenleving".

Wie vanuit deze laatste zin het vogelvlucht- en moment-opname karakter van deze studie voor lief neemt zal tot de ontdekking komen dat de ara- bische volken, waarschijnlijk mede door de confrontatie met niet-moslim kulturen, volop bezig zijn met een zelfreflectie.

Deze ongewilde dialoog met andere kulturen zullen deze volkeren moeten voeren willen zij hun eigen identiteit vinden of minstens behouden.

Daar in deze dialoog ook onze eigen cultuur meesprekt is het een boe- iende zaak om te zien wat zij doen met inzichten die voor ons een vanzelf- sprekend karakter hebben.

Wij hopen dat dit artikel mag helpen om ons op deze reeds in volle gang zijnde dialoog attent te maken en dat het ons stimuleert om te reflecte- ren op onze eigen cultuur.

de redaktie.

PERSOONSRECHT EN FAMILIERECHT IN DE MOSLIMLANDEN.

Reeds eeuwenlang hebben in moslimlanden juridische tegenstellingen bestaan m.b.t. deze beide rechtsposities. Dit was een rechtstreeks gevolg van het verschil in godsdienstige opvattingen van de persoon in kwestie. Het is een voorbeeld van godsdienstige tolerantie die in het Ottomaanse Rijk heerste dat in de rechtspraak de godsdienstige verschillen volledig werden geaccepteerd.

- Moslims werden berecht volgens de Islam-wetgeving (char'ou chari'a), nader gepreciseerd door de uitleg van deze wetgeving gegeven door een van de vier Canonische Scholen (Mâlékite, Hanafite, Châfi'ite, Hanbalite).

- Joden werden berecht volgens de Mozaische wetgeving nader gepreciseerd door de Rabbijnse Scholen (Talmud).

- Christenen werden berecht volgens het Kerkelijk Wetboek, waar men zelfs nog onderscheid maakte tussen Katholiek en Protestant, en tussen de rechtsoopvatting in de verschillende geledingen in de Katholieke wereld (Maronieten, Melkieten of Kopten).

In alle gevallen prevaleerde het persoonlijke recht (waar de godsdienstige achtergrond juist zo'n grote rol speelt) op het recht dat voortvloeit uit ons moderne begrip van nationaliteit.

In andere delen van de Moslim-wereld (Indonesië en Afrika) bleef zelfs het gewoonte-recht gehandhaafd als norm voor de rechtspraak. D.w.z. de maatstaven, die golden vóór de komst van de Islam in die landen, behielden hun rechtsgeldigheid. Het is niet verwonderlijk dat zg. "marginale groepen" op deze manier wel eens het kind van de rekening werden.

De ontwikkeling van de arabische landen tot staten in de moderne zin heeft echter een grote verandering hierin te weeg gebracht. De islamitische, mozaische en kerkelijke wetten noch het gehandhaafde plaatselijke gewoonte-recht konden voorzien in de eisen die gesteld werden door een min of meer pluralistische moderne staat. De nieuwe ideeën over de staat brachten ook nieuwe ideeën mee over de rechten en plichten van de burger. Het instellen van een nationale rechtsorde maakte een codificering noodzakelijk van de traditionele rechtsformuleringen, aangepast aan de nieuwe situatie.

Om een indruk te krijgen van de opgave waar die arabische landen voor stonden m.b.t. de rechtspositie van de burger in de arabische landen sluiten wij dit artikel met een overzicht, in chronologische volgorde, van de hervormingen die hebben plaatsgevonden, bijgehouden tot 1969.

1) Hoe past men deze nieuwe wetten toe?

De wegen die men bij de hervormingen gegaan is lopen in de verschillende landen niet parallel.

Er is vooreerst de oplossing waarbij de klassieke situatie gehandhaafd bleef: strikt persoonlijke benadering met inachtneming van de godsdienstige achtergrond van de persoon in kwestie.

Het voorbeeld hiervan is Libanon dat bij de hervormingen de godsdienstige verschillen in stand heeft gehouden, zodat men daar nog een veelvoud van rechtbanken kent voor de verschillende richtingen binnen de Islam, voor de christenen (2-4-'51) die zelfs nog rekening houden met (elf) verschillende confessies, en voor de Israëli's.

Deze situatie treft men ook aan in andere moslim-arabische landen met joodse of christelijke minderheden.

Lijnrecht hiertegenover staat de oplossing waar één wetboek en dezelfde rechtbank gelden voor alle onderdanen zonder onderscheid. Voor deze oplossing koos Kémal Atatürk in 1926, die daarmee een radikale secularisering van het recht bewerkte. Mali, Ivoorkust en Tunesië hebben na hun onafhankelijkheidsverklaring ook voor deze oplossing gekozen.

Tussen deze twee uitersten nl. die van het klassieke op confessie gebaseerd recht en de moderne situatie gebaseerd op een seculiere basis, bestaan allerhande tussenvormen, waarin ieder land op eigen wijze het persoons- en familierecht toepast. Zo zijn de nieuwe wetten in Jordanië, Syrië, Irak en Marokko alleen van toepassing op de moslim. In Algerije, waar de regeling van 1959 alleen bedoeld was voor moslims, is de wetgeving van 1963 voor alle Algerijnen.

Uit al deze voorbeelden blijkt duidelijk de grote verscheidenheid van de plaatselijke oplossingen m.b.t. het samenleven van verschillende godsdienstige groeperingen.

Wel wordt een duidelijke aanzet zichtbaar om te komen tot één regeling voor persoons- en familierecht. De moeilijkheden waar men op stuit hangen samen met de uiteenlopende visies op het gezin en op de individuele persoon.

Heel duidelijk is dit in Egypte waar door een besluit van 1955 alle confessionele rechtbanken zijn opgeheven en alle burgers voortaan zijn aangewezen op dezelfde burgerlijke rechtbanken. Deze hebben echter wel een voor iedere godsdienstige groepering een aangepaste rechtspraak die echter geleidelijk naar gelijksoortige uitspraken streeft.

2) Leeftijd van de huwelijkskandidaten.

Het klassieke moslim-recht kende geen minimum leeftijd voor het huwelijk en sommige ouders waren gemachtigd een huwelijk te sluiten in naam van hun kinderen reeds direkt na hun geboorte.

Natuurlijk kon dat pas worden aangegaan op de leeftijd van de "potentia coeundi", maar het was in alle geval geldig gesloten.

Daar waar reeds een moderne wetgeving bestaat, heeft men geprobeerd een bepaalde minimum leeftijd vast te stellen voor een geldig huwelijk. Het ligt voor de hand dat zo een op zich zelf zeer voorname hervorming, heel nauw verbonden is met het instellen van een goed functionerende moderne burgerlijke stand, die de juiste leeftijd kan waarborgen en controleren (wat op het platteland in vele moslimlanden nog lang niet het geval is.)

De ottomaanse wet van 1917 heeft die minimum leeftijd gesteld op 9 jaar voor de meisjes en op 12 jaar voor de jongens.

Tegenwoordig kan men in principe wel aannemen dat een meisje niet kan huwen (of uitgehuwelijkt worden) voor de leeftijd van 15 jaar (Mali, Marokko); 16 jaar (Egypte, Algerije en Pakistan); 17 jaar (Tunesië, Jordanië, Syrië); 18 jaar (Ivoorkust en Irak).

En voor de jongens is dat 18 jaar (Egypte, Marokko, Syrië, Mali, Algerije, Jordanië, Irak en Pakistan); 20 jaar (Tunesië, Ivoorkust).

Hierin kan door de rechter gedispenseerd worden, na bewijs van fysiologische puberteit, en wel voor een meisje 13 jaar (Syrië); 15 jaar (Jordanië); 16 jaar (Irak); en voor een jongen op een onbepaalde leeftijd (Marokko); 15 jaar (Syrië, Jordanië); 16 jaar (Irak).

3) Wie geeft toestemming om te huwen.

Het klassieke moslimrecht kent aan de meest nabije bloedverwant ('asab) het recht toe om te beslissen over het huwelijk van de nog niet huwbare en om het in diens naam te sluiten.

Dat dwangrecht (jabr) kon echter in zijn uitwerking betwist worden op huwbare leeftijd, nl. bij de Hanafieten. Dan krijgt de jongen of het meisje nl. het recht zijn of haar mening te bepalen (khîyâr), d.w.z. het recht om het door de ouders gesloten huwelijk geldig of ongeldig te verklaren: volgens het recht bij de Hanafieten is elk geslachtsrijp kind meerderjarig in huwelijkszaken. Het heeft dan ook het recht te trouwen zonder bijstand van een voogd (walî) en zonder verlof van een rechter. Volgens een andere canonieke stroming geldt ditzelfde wel voor de jongens, maar niet voor de meisjes, zolang deze hun maagdelijkheid niet verloren hebben door een wettig huwelijk. De eerlijkheid vereist om te vermelden dat aan de voogd in kwestie ten zeerste wordt aanbevolen, om altijd eerst de jongen of het meisje, dat hij wil uithuwelijken, te raadplegen; het juridische gezegde: "de toestemming van de maagd geschiedt stilzwijgend, en die van de niet-maagd daarentegen uitdrukkelijk, is nog steeds van kracht. Al deze gerechtelijke beschikkingen zijn nog in zwang, overal waar nog geen moderne hervorming heeft plaatsgehad, hetzij door een nieuw wetboek of door vernieuwing van afzonderlijke wetten.

En inderdaad de moderne wetgeving in verschillende landen waarborgt volledige vrijheid van de verloofden. Alle dwangrecht (jabr) over de huwelijkskandidaten is dan ook afgeschaft in alle landen met Malekitische traditie. In Marokko blijft de mogelijkheid daartoe echter nog bestaan, nl. in geval van losbandig gedrag van het meisje.

In Marokko bestaat eveneens nog de verplichting voor elke bruid om zich te richten tot een mannelijke gevolmachtigde (voogd met vrijblijvend advies), om haar toestemming uitdrukkelijk uit te spreken tijdens een zitting waarbij het huwelijkscontract wordt opgemaakt.

De moderne wetboeken hebben dus (in aansluiting op de hanafitische traditie) wel de huwelijks-meerderjarigheid erkend, maar als de burgerlijke meerderjarigheid nog niet bereikt is wordt toch een voorafgaande goedkeuring geëist (Tunesië, Mali, Ivoorkust e.a.). Dit is vooral het geval als het gaat over het beheer van het ouderlijk erfgoed en de uitoefening van de burgerrechten. Dat kan dan variëren tussen 20 jaar (Tunesië) en 21 jaar (Marokko). Soms kan het ook variëren met de sekse, zoals in Mali, waar de jongen (tot 21 jaar) en het meisje (tot 18 jaar) verplicht zijn toestemming te vragen aan hun ouders; de voogd (eventueel de vader) moet dan ook geraadpleegd worden, maar zelfs als hij onherroepelijk weigert om toestemming te geven, kan de rechter daar nog in bemiddelen.

Maar zelfs in een enigszins geëvolueerde staat kan de voogd toch de macht behouden om het onder zijn voogdij staande meisje te vertegenwoordigen bij het huwelijk zelf (zitting van de huwelijksluiting), want de wetboeken en de wetten erkennen nog steeds de mogelijkheid om een gevolmachtigde aan te wijzen voor de sluiting van het huwelijk.

4) Huwelijksbeletselen.

Zowel het oude als het nieuwe recht kent nog altijd het onderscheid in blijvende en tijdelijke (en dus voorbijgaande) beletselen.

De eerste omvatten verwantschap, aangetrouwd zijn en kinderen van dezelfde borstvoeding; het laatste wordt door alle wetgevingen (uitgezonderd Ivoorkust) gehandhaafd. De verschillende moderne wetgevingen, geïnspireerd door malekitische, chafiëtische of hanbalitische traditie, hebben ook de banvloek (lîân) gehandhaafd. Deze behelst ten eerste de niet-erkenning van het vaderschap tegenover het kind van een echtbreekster. Dit heeft meer ten gevolge (gezien de zwaarte van de beschuldiging) een totale en onherroepelijke scheiding, wanneer de ontrouw van de vrouw is bevestigd door een viervoudige eed, nog bekrachtigd door een vijfde (cf. Kor., 24, 6-9).

Maar vooral m.b.t. "tijdelijke beletselen" hebben diepgaande hervormingen plaats gehad en wel aangaande a - polygamie
b - verschil in godsdienst
c - het recht meerdere malen gescheiden te zijn.

ad (a) Blijft polygamie geoorloofd, of wordt die beperkt of zelfs verboden?

Steunend op een moderne interpretatie van de Koran (4, 129), hebben sommige wetgevingen alle polygamie eenvoudigweg verboden (Turkye, Tunesië, Ivoorkust). Iedere poging tot bygamie heeft automatisch de ontbinding van het tweede huwelijk ten gevolge, alsook bepaalde strafmaatregelen.

Zonder over te gaan tot zo'n radikale oplossing hebben verschillende wetgevers toch geprobeerd om de toestemming tot polygamie tot een minimum te beperken.

- Een eerste middel daartoe is de tussenkomst te eisen van een of andere gezagsdrager, ofwel vanuit de gemeenschap (Pakistan), of van het gerechtshof, c.q. de rechter (Syrië, Marokko, Irak). Deze kan dan toestemming geven tot een tweede (derde of vierde) huwelijk, na de financiële mogelijkheden en de wettige redenen te hebben vastgesteld.
- Een tweede middel is dat de tweede echtgenote moet ingelicht worden dat haar aanstaande man reeds getrouwd is. Wil zij het huwelijk dan toch laten doorgaan dan aanvaardt ze uit vrije wil mede-echtgenote te zijn (marokko).
- Een derde middel is dat de toekomstige echtgenote kan eisen dat bepaalde clausules worden opgenomen in het huwelijkskontraat, b.v. dat zij ook altijd de enige echtgenote zal blijven; mocht de man een tweede vrouw nemen, dan heeft de eerste altijd nog het recht van keuze: scheiding aanvragen of blijven. Bestaat zo'n clause niet dan heeft zij volgens de Marokkaanse wet toch nog het recht een rechter in te schakelen, om te onderzoeken in hoeverre deze nieuwe verbintenis ten nadele van haar uitvalt.
- Een vierde middel is in het huwelijkskontraat de optie voor monogamie vast te leggen (Mali): de aanstaande kan vrijelijk beslissen, maar heeft dan ook de plicht er zich aan te houden overeenkomstig de wet, en wel tenminste gedurende de tien eerste jaren van zijn huwelijk. Uit dien hoofde is elke bygamie voor hem verboden.

Dat zijn de verschillende maatregelen om de polygamie in te dammen. Het is de taak voor de belanghebbende personen (vooral de vrouwen) zich op de voorgeschreven manier op deze wetsbepalingen te beroepen, gesteld dat zij ervan op de hoogte zijn en er de moed toe hebben. Toch zijn er nog heel wat landen, waar de traditionele polygamie wordt gehandhaafd, ook al moet men konstateren dat het in feite om economische en psychologische redenen een uitzondering wordt zoals b.v. in Egypte, Algerije en Libanon, en zelfs in Jordanië, dat toch een wetboek voor gezinsrecht kent.

ad (b) Is het beletsel van gemengde godsdienst nog van kracht?

Dit wordt nog steeds bijna overal gehandhaafd en is zelfs in de meeste moderne wetboeken uitdrukkelijk herhaald (Syrië, Marokko, Irak, Jordanië). Daarin wordt nl. uitdrukkelijk vermeld, dat een huwelijk tussen een moslim en een niet-moslim rechtens van geen enkele waarde is. Het Tunesisch wetboek zwijgt met opzet over deze kwestie. Men zou dan ook menen dat het opgeheven is, maar de strikte interpretatie van art. 5 vermeldt van een circulaire van hogerhand (zoals b.v. in Algerije) handhaven het traditionele verbod. Toch weet men dat er heel veel huwelijken tussen moslims en christenvrouwen voorkomen en het tegenovergestelde is maar een zeldzaamheid, ja zelfs een uitzondering.

Alleen in Mali en Ivoorkust spreekt het wetboek hier niet over en men denkt er óók niet over om dit huwelijksbeletsel toe te passen. In die landen heeft men gekozen voor een moderne pluralistische samenleving. Zullen ook de andere arabisch-islamitische landen die richting uitgaan? Het beginsel van gelijkheid van man en vrouw vraagt zeker in zake huwelijk de erkenning van dezelfde vrijheid voor de moslim-vrouw als voor de man, om een niet-moslim te kiezen als huwelijkspartner. Deze vrijheid wordt dan ook bij herhaling opgeëist als argument voor de maar al te talrijke huwelijken tussen moslims en Europese vrouwen.

ad (c) Is de drievoudige verstoting (of scheiding) slechts een tijdelijk beletsel?

Volgens het klassieke moslimrecht is dit wel degelijk het geval, want de drievoudige verstoten (of gescheiden) vrouw, kon na een gesloten en weer ontbonden huwelijk met een derde, toch weer een wettige partij worden voor haar ex-man. En meerdere moderne wetboeken hebben deze regeling weer opgenomen (Marokko, Syrië, Irak, Jordanië). Weer anderen spreken er niet over (Turkije, Mali, Ivoorkust), of maken een drievoudige scheiding tot een blijvend beletsel voor welk nieuw huwelijk dan ook (Tunesië).

5) Bruidsschat en huwelijksrite.

Wat de bruidsschat betreft hebben alle arabisch-islamitische wetboeken de klassieke regeling weer overgenomen: Het is voorgeschreven voor de geldigheid van het huwelijk om de bruidsschat vast te stellen dus elke overeenkomst zonder bruidsschat is verboden. De bruid heeft er strikt recht op en kan de voltrekking van het huwelijk weigeren zolang zij haar aandeel in de bruidsschat niet heeft ontvangen.

Toch bestaat er in meer geëvolueerde landen een tendens om het terug te brengen tot een symbolisch bedrag (Tunesië).

Maar de gewoontes en de eisen van de betrokken families blijven de bruidsschat beschouwen als een voornaam financieel obstakel. Reformisten en Modernisten doen er van alles aan, om verandering te brengen in die mentaliteit. In Mali heeft men zelfs een maximum-bedrag durven vaststellen: 20.000 C.F.A. voor het meisje en 10.000 C.F.A. voor de volwassen vrouw. Daar mag men niet bovenuit gaan, ingeval de gewoonte een bruidsschat eist. In Ivoorkust zegt het wetboek niets over een bruidsschat.

Wat betreft het huwelijksritueel, is er geen sprake van een godsdienstige rite. Wel kent de vormgeving veel improvisaties, en over het algemeen streeft men naar grotere publiciteit en strengere voorschriften bij het huwelijkscontract, dat voor de moslim in feite een privé contract is. Het wordt omlijst met een hele folklore van indrukwekkende en kostbare ceremoniën, die toch ook wel weer sociale en godsdienstige betekenis hebben. Het redigeren van het contract is in alle bijzonderheden gereguleerd door de moderne wetboeken, want bij de aangifte aan de Burgerlijke Stand, moet deze over voldoende waarborgen kunnen beschikken, om de echtheid ervan definitief te kunnen vaststellen.

In sommige landen (Turkije, Mali en Ivoorkust) is men verplicht het huwelijk te sluiten voor de ambtenaar van de Burgerlijke Stand. In Tunesië is men daar nog vrij in, maar het wordt wel sterk aanbevolen. Ongetwijfeld zal de moderne ontwikkeling van de administratieve eisen de moslimlanden toch wel steeds meer dwingen tot strenge voorschriften bij de wettelijke procedure en de viering van een huwelijk.

6) Eenzijdige verbreking van het huwelijkskontraat door de man.

Volgens de traditie heeft de man altijd het recht om zijn vrouw te verstoten (zonder daarvoor verantwoording af te behoeven leggen). Zijn vrouw treedt dan in een periode van afwachting (zg.) (nl. drie maanden). Gedurende die periode kan de man haar terugnemen (hij herroept dan de verstoting). Is die periode eenmaal voorbij, dan is het huwelijk in feite ontbonden, en die twee ex-getrouwden kunnen dan een nieuw huwelijk sluiten, hetzij onder elkaar, hetzij met een derde. Heeft iets dergelijks zich drie keer voorgedaan, dan verbiedt een tijdelijk huwelijksbeletsel om nog ooit weer met haar ex-man te trouwen (cf. boven). Voor de zekerheid eist men dan ook vaak, dat de verstotingsformule in triplo wordt opgemaakt.

Deze regeling is nog van kracht in vele moslimlanden, die nog geen wetboek of wet hebben die dit regelt.

Waar dat wél het geval is, daar worden de mogelijkheden tot eenzijdige scheiding gewoonlijk min of meer teruggebracht tot de strengere eisen van de Koran (Syrië, Marokko, Jordanië, Irak, Egypte).

De man moet nl. beschikken over een gezonde en vrije wil; een ondubbelzinnige formulering gebruiken (altijd slechts geldig voor één geval); de verstoting niet koppelen aan welke voorwaarde ook; en aan zijn daad de nodige publiciteit geven. (In Pakistan wordt een certificaat geëist dat strikt wettelijk geformuleerd is. In Marokko wordt bovendien geëist dat de verstoting valt buiten de periode van de menstruatie. En tenslotte wordt de betaling van smartegeld soms zelfs verplichtend gesteld, en niet alleen maar sterk aanbevolen zoals vroeger.

Andere landen (Turkije, Tunesië, Mali, Ivoorkust) hebben verstoting ofwel totaal verboden, of spreken er niet meer over: er kan van scheiding alleen sprake zijn voor de rechtbank, ook als de eiser de redenen van zijn eis niet behoeft te rechtvaardigen (Tunesië). In Turkije, Mali en Ivoorkust is scheiding echt nog de bevestiging van een afkeurenswaardig gedrag van de kant van de gehuwden. In Algerije is er in 1959 nog een wettelijke regeling geweest die probeerde in te haken op de tunesische hervorming, maar de manier waarop die wordt toegepast is toch wel verschillend en er valt nog wel het een en ander aan op te merken.

Men moet ook toegeven dat de ruime faciliteiten voor de vrouw (volgens de malakitische school) sinds tientallen jaren ook zijn overgenomen, en zelfs uitgebreid, door de wetten en wetboeken van Egypte, Syrië en Irak.

Als men daar nog bijrekenet de verschillende vormen van "verstoting", omkleed met de door de Koran voorziene eed-formules, dan bemerkt men wel, dat de mogelijkheden tot verbreking van de huwelijksband in sommige moslimlanden nog talrijk genoeg zijn. En waar de echtscheiding alleen nog maar door een gerechtelijke uitspraak tot stand kan komen, valt het al heel moeilijk uit te maken, hoe die nog geweigerd zou kunnen worden als een van de echtgenoten of beiden er om vragen.

De wetboeken bepalen dan wel de bijzonderheden (overeenkomstig de Koran) hoe een poging tot verzoening moet plaats hebben en de rechters proberen ook wel om die te doen slagen, maar een feit blijft toch, dat een vrijwillig en privé gesloten huwelijk in grote mate afhankelijk is van de wil van de eisende partij. De verplichte betaling van schadeloosstelling, zoals voorzien door sommige wetboeken (b.v. Tunesië) heeft het aantal echtscheidingen toch nog maar gedeeltelijk weten te beperken.

Het blijft dan ook feitelijk een van de plagen van sommige hedendaagse moslimstaten.

7) Erfrecht.

De Fiqh, trouw aan de letter van de Koran, had een volledig "moslim-erf-recht" opgesteld, waarin voor de erfgenamen strenge voorschriften golden en onaantastbare principes. Zo b.v. het principe van niet-vertegenwoordiging (kleinkinderen erven niet van hun grootvader, als hun vader reeds vóór hem gestorven is); en het principe van ongelijke verhouding tussen de seksen (als het aandeel van een erfgenaam niet gelijk is aan dat van twee erfgenamen van gelijke graad of van dezelfde familieband). Maar de Chî'ieten hebben de twee principes nooit aanvaard: bij hen erft een meisje evenveel als haar broer, en ook wordt het recht van "vertegenwoordiging" erkend. Irak heeft op een gegeven ogenblik deze in Iran traditionele regeling (die ook in Pakistan gold) gevolgd. Mali en Ivoorkust kozen ook volledig deze interpretatie, zij het om andere redenen en andere tradities.

Overal waar deze klassieke rechtsvorm nog van kracht is, houdt men zich aan dit systeem, weliswaar ingewikkeld, maar toch zeer aannemelijk, want zelfs de syrische christenen volgen deze regeling. De moderne arabische wetboeken nemen het trouwens ook in zijn geheel over, zij het met enige wijzigingen. (In Ivoorkust min of meer volgens de franse wetgeving; in Mali bestaat daarvoor geen wettelijke regeling, maar houdt men zich nog aan het gewonterecht.)

Weer een andere oplossing treft men aan in Syrië, Marokko, Tunesië en Egypte. Bij gebrek aan een recht van vertegenwoordiging, heeft men daar zijn toevlucht genomen tot een z.g. "verplicht testament" (dat de overledene verondersteld wordt te hebben opgemaakt ten gunste van zijn nabestaanden, die anders ontfermd zouden zijn) weliswaar met een aantal beperkingen m.b.t. het testament zelf en niet m.b.t. de erfopvolging. In Tunesië kent men nog twee nieuwe bepalingen, waardoor het aandeel van sommige vrouwelijke erfgenamen kan toenemen, dank zij de z.g. "vergoeding" (radd), zoals in de syrisch-hanafitische wetgeving, en waardoor de ooms en bepaalde aanverwanten van deze laatsten, kunnen worden uitgeschakeld ten gunste van de dochters en kleindochters.

Ondanks het feit dat een en ander door de latere wetgevingen wel een modernere formulering heeft gekregen, blijven er toch heel wat erfrecht-regelingen van kracht. Maar toch moet men toegeven dat er een eerste aanzet tot een serieuze hervorming te signaleren valt, ten gunste van een grotere gelijkheid tussen de erfgenamen van allerlei rang en sekse.

8) Nieuwe oriëntatie.

Het persoonsrecht dat centraal staat in de Fiqh evolueert steeds verder in dezelfde richting. Tengevolge van de eisen die de moderne wereld stelt en van een bewust worden van nieuwe waarden is er iedere keer sprake van het tot stand brengen van een grotere gelijkheid tussen man en vrouw. Daaroverheen is er ook sprake van een nieuw zicht op het familieleven, dat de neiging vertoont als norm te gelden. Het is een verschuiving van de grote familie (extended family) naar de kleine familie (conjugale family). In deze ontwikkeling staan gedeeltelijke hervormingen in een of ander land, zoals de wet op de voogdij in Tunesië waarbij de vader of moeder wordt aangewezen met uitsluiting van verdere verwanten en de wet op de adoptie waarbij sprake is van ouderschap dat niet berust op bloedverwantschap. Gelijke rechten en plichten voor man en vrouw die samen een gezin stichten, erkenning van de conjugale familie en van het verantwoordelijke ouderschap, openen allen nieuwe perspectieven die in de landen waar ze geaccepteerd worden tevens ook de sociale ontwikkeling gaan regelen.

De wegen langs welke de ontwikkeling verloopt verschillen zonder twijfel in de landen met een oude arabisch-islamitische cultuur van de wegen die moslimlanden met een andere kulturele en linguïstische traditie gaan, maar omdat de ontwikkelingen gelijktijdig plaatsvinden beïnvloeden ze elkander.

De burgerlijke wetgeving in Turkije (gebaseerd op de Zwitserse wetgeving) evenals die van Mali en Ivoorkust (die zich baseren op de Franse wetgeving) presenteren zich expliciet als gesecculariseerd en distantieëren zich van de moderne moslim wetgevingen. In duidelijke termen spreekt men zich uit over het gezin en alle materiële en burgerlijke gevolgen die hier mee samenhangen.

De vraag is echter of deze wetgevingen in zichzelf voldoende zijn.

En valt men in gevallen waarover in de wet niet gesproken wordt terug op het klassieke moslimrecht (met al de interpretaties die hiervan gegeven wordt door de vier bekende scholen) of tracht men een nieuwe interpretatie te geven die uitgaat van de moderne wetgeving maar die zich voor de interpretatie bedient van de oude technieken; zoals: wat zegt de openbare mening, wat is de innerlijke waarde van de handeling, waarmee is het algemeen belang gediend?

Alleen de Tunesische wetgeving zwijgt volledig over de bronnen waarop men in deze gevallen terugvalt, daar zij, als enige moslimstaat, haar wetgeving wil toepassen op alle burgers, ongeacht godsdienstige achtergrond. In andere landen wordt expliciet melding gemaakt van het klassieke moslimrecht volgens de uitleg van een van de klassieke scholen.

Binnen de grenzen die een moderne wetgeving stelt wordt de rol die de rechter speelt zeer belangrijk. In al de gevallen, die niet in de wet zijn voorzien, zijn zij de vertegenwoordigers van de algemeen geaccepteerde opvattingen, maar tegelijk wordt van hen verwacht dat zij de burgers opvoeden tot opvattingen die zij mogelijk krachtens hun opvoeding nog niet kunnen accepteren.

Het is haast onmogelijk om deze ontwikkeling op de voet te volgen, omdat maar zelden de gerechtelijke beslissingen en oplossingen omtrent dergelijke gevallen gepubliceerd worden in de tijdschriften die in het arabisch, Frans of Engels worden uitgegeven. Dit is wellicht het gevolg van een begrijpelijke gevoeligheid t.o.v. de moslimgemeenschap omdat het hier gaat over interne problemen.

Maar het is ook een lacune aan de kant van rechters en juristen; er kan nl. nooit een jurisprudentie ontstaan zonder publikatie van op z'n minst de uitgesproken vonnissen.

Conclusie.

Men kan het volgende vaststellen:

1. Sommige landen die niet beschikken over een burgerlijke wetgeving, maar wel over brokstukken over deze materie, proberen voortdurend om te komen tot een algehele wetgeving die beantwoordt aan de hedendaagse situatie, maar slagen er niet in om tot een eenstemmigheid hierover te komen (b.v. Egypte, Algerije).
2. Andere wetgevingen, die de klassieke regelingen van het moslimrecht overnamen en daaruit schrapten de wijzigingen die in de loop der tijden waren ingeslopen, kennen in feite geen aanpassingen of moderne interpretatie: hier valt in de praktijk dan ook niets te zeggen over een jurisprudentie die er uit voortkomt (Marokko, Syrië, Jordanië).
3. In weer andere gevallen is de wetgeving voortdurend in wording hetgeen blijkt uit de regelmatige wijzigingen die worden aangebracht en die kennelijk geïnspireerd worden door een jurisprudentie die inhaakt op de veranderende samenleving (Tunesië).

4. Het is duidelijk, dat, in welk stadium van ontwikkeling de wetgeving zelf ook is, de uitleg die er aan gegeven wordt beheerst wordt door twee stromingen corresponderend aan twee typen van intellectuele vorming en twee godsdienstige opvattingen.

Enerzijds rechtsgeleerden, die over het algemeen alleen arabisch spreken en die hun opleiding kregen aan de klassieke moslim universiteiten. Zij vertonen de neiging om voortdurend terug te gaan op de klassieke moslim-wetgeving als enige bron voor een hedendaagse burgerlijke wetgeving.

Anderzijds rechtsgeleerden, die over het algemeen meerdere talen kennen en tijdens hun opleiding ook het buitenlandse recht bestudeerden (vnl. europees recht). Zij neigen tot de opvatting dat de burgerlijke wetgeving in zichzelf voldoende moet zijn en in hun uitleg ervan gaan ze liever niet terug op het klassieke moslimrecht, maar ze gaan uit van de ideeën die schuilgaan achter de moderne staat.

De moslimrechtspraak verkeert in een periode van grote omwenteling. En waar reeds eerder andere onderdelen van de rechtspraak (zoals handelsrecht, strafrecht enz.) ontgroeid waren aan de klassieke wetgeving, is thans het burgerrecht toe aan een grondige hervorming.

Het belang van het volgen der ontwikkelingen rond het burgerrecht in de hedendaagse moslimstaten houdt verband met het feit dat het Persoons- en familierecht een vertaling is van de inzichten die een samenleving heeft omtrent de mens en zijn plaats in de samenleving. De wijzigingen die hier optreden geven een aanwijzing in welke richting het gezin zich beweegt.

Appendix.

Chronologisch overzicht van wetten m.b.t. het persoons-, familie- en erfrecht.

- 1875 De hanafitische moslimwet over het gezin en het erfrecht wordt door Qadri Pacha (in Egypte) in het wetboek ingevoerd. Deze werd nog nooit eerder als zodanig uitgevaardigd noch toegepast. Wel was het een inspiratie-bron voor de latere werkzaamheden op dit gebied, als ook voor de egyptische rechtskunde.
- 1916 Voorontwerp van het moslim-wetboek van Algerije, de z.g. Code Morand, eveneens nog nooit uitgevaardigd, maar een inspiratiebron voor heel de algerijnse rechtskunde.
- 1917 Uitvaardiging van de ottomaanse wet over het gezin, later weer afgeschaft, eerst in Turkije (1919) en verder ook in verschillende andere arabische landen. In Libanon en Israël zijn zij nog in gebruik bij de rechtspraak. (Gerechtshoven voor de moslims)
- 1920-1955 Enkele nieuwe egyptische wetten m.b.t. de persoonlijke rechtspositie, hoewel nog niet bedoeld als een definitief en sluitend wetboek:
- wet tot alimentatieverplichting (nafaqa) in 1920.
  - over gerechtelijke echtscheiding in 1929.
  - over de leeftijdsgrens voor het huwelijk in 1939.
  - over de successie-rechten bij ontbreken van een testament in 1943.
  - over de testamentaire beschikking in 1946.
  - over de gelijkschakeling van de rechtbanken voor persoonlijke rechtspositie in 1955.
- 1926 Het Turkse wetboek wordt uitgevaardigd en is een bijna volledige weergave van het zwitserse burgerlijke wetboek (hervorming van Kemal Atatürk).

- 1937 "Charî'at Act" in het toenmalige Brits- Indië.
- 1939 Ontbinding van moslim-huwelijken in hetzelfde land.
- 1951 Jordaanse wet over familierechten (C.J.)
- 1953 Syrische wet over persoonlijke rechtspositie (C.S.)
- 1956 Uitvaardiging van de tunesische wet op 13 augustus (C.T.) over hetzelfde.
Van kracht geworden 1-1-1957, en later aangevuld met verschillende hoofdstukken en vele wetten (adoptie).
- 1957-1958 Etappesgewijze uitvaardiging en inwerkingtreding van de marokkaanse wetgeving over persoonlijke rechtspositie (C.M.)(Mudawwana).
- 1959 Iraakse wet over hetzelfde. (C.I.).
- 1959 Verordening over huwelijk en echtscheiding in Algerije.
- 1961 Muslim Family Law Ordinance in Pakistan (Pak.)
- 1962 Wetgeving over huwelijk en voogdijschap in de republiek Mali (Mali).
- 1963 Algerijnse wet over de minimale huwelijksleeftijd (Loi Khémisti).
- 1964 Wetten over huwelijk, echtscheiding, scheiding van tafel en bed, vaderschap, kindschap, adoptie, erfrechten, schenkingen bij het leven en testamentaire zaken in Ivoorkust (C.Iv.)
- 1966-1967 Ontwerp van Algerijnse Codex over persoonlijke rechtspositie (?).

Bewerking van artikel genomen uit "Comprendre" nr. 90 van 11 april 1969, geschreven door M. BORRMANS.

